

OSIGURANJE OD POSLEDICA NESREĆNOG SLUČAJA – OSOBENOSTI I OSIGURANI SLUČAJEVI

REZIME: Osiguranje od posledica nezgode specifično je po tome, što se njim obezbeđuje naknada iz osiguranja ukoliko se realizuje neki od unapred ugovorenih osiguranih slučajeva na najznačajnijem predmetu osiguranja – čovekovoj ličnosti, tj. telu. Autor analizira najznačajnije karakteristike ovog vida osiguranja, njegova dodirna svojstva sa drugim granama osiguranja, kao i razlike koje mu daju specifičan karakter. Istovremeno se ukazuje na zakonodavnu regulativu i uređenje sadržine predmetnog ugovora o osiguranju opštim i posebnim uslovima osiguravača, a pogotovo na nedovoljno razumevanje osnovnih pojmova u svakodnevnoj primeni. Nerazumevanje same suštine osiguranja od nezgode i pogrešna tumačenja i primena javljaju se i kod najviših sudskih instanci. U tom smislu se navodi i primer iz sudske prakse, kada je sud, zbog ugovorene invalidnosti kao osiguranog slučaja, obavezao osiguravača na naknadu nematerijalne štete, mada se ovaj vid osiguranja može ugovoriti radi ostvarivanje naknade zbog pretrpljene, isključivo, materijalne štete.

Ključne reči: nesrećni slučaj, osiguranik, osigurana suma, invalidnost

Uvod

Prema tradicionalnom shvatanju, ugovor o osiguranju nezgode je ime-novan, dvostrano teretan (obavezan), formalan, formularan, adhezion (ugovor po pristupu, tj. pristanku), imperativan, aleatoran, ugovor o snošenju (preuzimanju) rizika, ugovor posebnog međusobnog poverenja koji vlada među strankama (*uberrimae fidei*), te ugovor sa trajnim izvršenjem obaveza (sukcesivan).

* „DDOR NOVI SAD” a.d.o. Novi Sad, e-mail: zoran.ilkić@ddor.co.rs

Osiguravajuće pokriće ugovaraju, najčešće, dva lica: osiguravač i ugovarač osiguranja. Kao osiguravač uvek se pojavljuje akcionarsko društvo za osiguranje, koje se obavezuje da će isplatiti naknadu iz osiguranja u polisi navedenim slučajevima. Ugovarač osiguranja može biti ili pravno ili fizičko lice, koje zaključenjem osiguranja teži da se obezbedi od pojedinih potencijalnih rizika.

Ukoliko se osiguranje nezgode odnosi na život i zdravlje ugovarača osiguranja, on je istovremeno i osiguranik. Ako isplata ugovorene naknade iz osiguranja zavisi od realizacije rizika na ličnosti nekog trećeg lica, tada ono dobija svojstvo osiguranika, pa ugovarač osiguranja i osiguranik nisu jedna osoba.

U pravni odnos može da stupi i četvrto lice, korisnik osiguranja, ako je ono unapred ugovorom određeno kao beneficijar prava ili se naknada, zbog smrtnog ishoda osiguranika njemu ne može isplatiti.

1. Najvažnije karakteristike

Imajući u vidu različite kriterijume, moguće je na razne načine klasifikovati i grupisati pojedine vidove osiguranja.¹ Svakako najvažnija jeste podela prema predmetu osiguranja. Prema ovom merilu, razlikuju se osiguranje imovine (*property insurance*)² i osiguranje lica (*personal insurance*).³ Zakon o obligacionim odnosima,⁴ u okviru odredbi o osiguranju lica, prepoznaje osiguranje života (*life insurance*) i osiguranje od nesrećnog slučaja (*accident insurance*).⁵ Prema slovu Zakona o osiguranju,⁶ osiguranje od posledica nezgode (sa osiguranjem od povreda na radu i profesionalnih oboljenja, koje pokriva isplatu ugovorenih osiguranih suma, njihovih delova, naknadu

¹ Šulejić, P. (2002). Klasifikacija osiguranja. *Pravni život* (10), str. 959.

² U pojedinim uporednim pravima prihvaćena je trojna podela, pa se umesto osiguranja imovine, potpuno ravnopravno razlikuju osiguranje stvari i osiguranje od odgovornosti.

³ Prema tradicionalnom shvatanju, u osiguranje lica spadaju sledeće podgrupe: a) osiguranje života; b) osiguranje od posledica nesrećnog slučaja; c) zdravstveno i bolesničko osiguranje; d) penzijsko osiguranje; i e) rentno osiguranje.

⁴ *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89 i *Službeni list SRJ*, br. 31/93, 22/99 i 44/99 (u daljem tekstu: ZOO).

⁵ Član 942; u praksi se, kao poseban vid osiguravajućeg pokrića, ugovara i osiguranje od nesrećnih slučajeva i šteta (*accident and material insurance*) koje, pored osiguranja nezgode, sadrži i elemente osiguranja imovine i imovinskih interesa. Zbog potreba osiguravajuće tehnike, ovo osiguranje svrstano je u granu onih osiguranja, kod kojih tehnička premija predstavlja samo iznos za pokriće rizika. Time je ono razlikuje od osiguranja života, gde premija, osim sastojka za rizik, sadrži i deo koji se koristi za štednju. Prema: Marović, B., Žarković, N. (2002). *Leksikon osiguranja*, Novi Sad, „DDOR Novi Sad”, str. 253.

⁶ *Službeni glasnik RS*, br. 55/04, 70/04, 61/05, 85/05, 101/07, 63/09 i 107/09.

ugovorenih troškova, kao i isplatu zbog posledica povrede, oštećenja zdravlja ili smrti putnika) spada u vrstu neživotnih osiguranja,⁷ dok dopunsko osiguranje nezgode uz osiguranje života, predstavlja vrstu životnih osiguranja.⁸ U zavisnosti od toga da li se prilikom naknade štete polazi od stvarne ili zamišljene potrebe, diferenciraju se štetovno (*insurance against loss or damage*) i svotno osiguranje (*insurance of fixed sums*). S obzirom na način nastanka, osiguranje može biti dobrovoljno (*voluntary accident*) ili obavezno (*compulsory accident insurance*), a polazeći od broja osiguranih lica, zaključuje se pojedinačno, individualno (*individual*) ili zajedničko, kolektivno, grupno osiguranje (*group personal accident insurance*). Sem toga, osiguranje može biti lično (*personal*) ili u korist trećih lica (*insurance for account of third parties*).

Kako se osiguranje od posledica nesrećnog slučaja (nezgode) više ili manje „provlači” kroz većinu od navedenih oblika osiguranja i imajući u vidu zajedničke karakteristike pojedinih grupa, mogu se sumirati najvažnije karakteristike predmetnog vida osiguranja:

a) Kada se ugovorna obaveza osiguravača sastoji u isplati osigurane sume (*sum insured*),⁹ osiguranje od posledica nesrećnog slučaja ima pravnu prirodu osiguranja lica.¹⁰ Predmet osiguranja tada su život i zdravlje, tj. lični telesni integritet osiguranika, a rizik osiguranja realizuje se na ličnosti osiguranika.¹¹ Svrha osiguranja nije naknada pretrpljene štete, budući da je ljudski život ekonomski nemerljiv i nema materijalnu vrednost.¹² Osiguravač je dužan isplatiti sumu osiguranja (u celini ili u određenom procentu), u unapred ugovorenoj visini, kao protivvrednost uplaćenim premijama osiguranja.¹³ Osigurana suma je bitan elemenat (*essentialia negotii*) ugovora o osiguranju,¹⁴ a kako nema osigurane vrednosti, jedino se prema njenoj vrednosti može odrediti visina premija.¹⁵ Naknada iz osiguranja se utvrđuje i isplaćuje nezavisno od iznosa

⁷ Član 10. tačka 1.

⁸ Član 9. tačka 3.

⁹ Mada se u praksi često identifikuju i mešaju izrazi „osigurana suma” i „suma osiguranja”, trebalo bi slediti zakonsku terminologiju, te izraz „osigurana suma” upotrebljavati samo u osiguranju lica, a termin „suma osiguranja” u osiguranju imovine.

¹⁰ Marović, B. (1997). *Osiguranje*, Novi Sad, Financing Centar, str. 293.

¹¹ Mrkšić, D., Miloradić, J., Žarković, N. (2006). *Uvod u osiguranje i životna osiguranja*, Novi Sad, IKP „Zaslon” i Monart, str. 57.

¹² Žarković, N. (2008). *Ekonomika osiguranja*, Beograd, Univerzitet Singidunum, str. 41.

¹³ Lowry, J., Rawlings Ph. (2005). *Insurance Law: Doctrines and Principles*, Oxford/Portland, Hart Publishing, str. 358–362.

¹⁴ Marović, B., Avdalović, V. (2003). *Osiguranje i upravljanje rizikom*, Subotica, Birografika, str. 269.

¹⁵ Blagojević, B., Vrleta, K. (1983). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, II, Beograd, Savremena administracija, str. 2024.

moguće štete.¹⁶ Osiguranik nije dužan da dokazuje štetu koju je pretrpeo i nje-nu visinu. Nastupanjem osiguranog slučaja stiče pravo na naplatu osigurane sume, s tim, što je teret dokazivanja (*onus of proof*) nastupanja osiguranog slučaja na njemu.¹⁷ Pravila imovinskih osiguranja o primeni načela obeštećenja se ne primenjuju, pa ne dolazi do primene ni principi koji proizilaze iz odnosa osigurane vrednosti i sume osiguranja (pravila o podosiguranju, nadosiguranju ili dvostrukom osiguranju).¹⁸ Stoga je osigurana suma gornja granica, tj. limit odgovornosti osiguravača.¹⁹ Kako se ne zahteva imovinski interes prema predmetu zaštite, ugovor se može punovažno zaključiti i dejstvovati i za slučaj realizacije osiguranog rizika na nekom trećem licu, a ne samo na ugovaraču osiguranja. Subjektivni interes osiguranika ispoljava se u njegovom pristanku da je osiguranjem pokriven nesrećni slučaj koji bi mogao da mu se dogodi.²⁰ Odsustvo materijalnog interesa omogućava i da se kumulira, istovremeno naplati naknada po zahtevu za naknadu štete i po osiguranju od nezgode (osim kada je osiguranje nezgode ugovoreno kao osiguranje od odgovornosti).²¹ Proizilazi, da osiguravač nema pravo subrogacije (*right of recourse*) u prava osiguranika, prema licu odgovornom za nastanak osiguranog slučaja.²²

Ako obavezu osiguravača predstavlja naknada troškova lečenja (*medical treatment expenses*) i izgubljene zarade (*missed profit*), koji su nastali kao posledica nesrećnog slučaja, ovo osiguranje ima odštetni karakter. Posledica toga je, da se naknada iz osiguranja isplaćuje u visini prouzrokovane materijalne štete, pa se, u pogledu osiguranih rizika, primenjuje princip imovinskih osiguranja o potpunoj naknadi štete (*full compensation*). U pogledu odmeravanja visine štete afirmišu se pravila grupe imovinskih osiguranja, ali je i ovde osigurana suma gornja granica obaveze osiguravača. U ovom slu-

¹⁶ Mrkšić, D. (1999). Osiguranje u teoriji i praksi, Novi Sad, Alef, str. 57.

¹⁷ Pak, A. (2006). Osiguranje nezgode u austrijskom pravu. Pravo – teorija i praksa (1–2), str. 58.

¹⁸ Petrović, Z., Petrović T. (2003). Osiguranje života, Beograd, Glosarijum, str. 16.

¹⁹ Marović, B., Avdalović V. (2006). Osiguranje i teorija rizika, Novi Sad, Centar za automatizaciju i mehatroniku i Beogradska bankarska akademija, str. 38.

²⁰ Šulejić, P. (2005). Pravo osiguranja, Beograd, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, str. 69.

²¹ Ivošević, Z. (2000). Naknada štete i prava oštećenog iz osiguranja u: Nebojša Šarkiće, Nataša Mrvić – Petrović (recenzenti) Odgovornost za štetu i naknada štete, Beograd, Glosarijum, str. 101–102.

²² Perović, S. (1995). Komentar Zakona o obligacionim odnosima, II, Beograd, Savremena administracija, str. 1549–1550; Stanišić S. (2005). O kumulaciji naknade štete i osigurane sume u: Zdravko Petrović (urednik) Naknada štete i osiguranje – zbornik radova sa savetovanja, Budva/Beograd, Intermeks, str. 203.

čaju, osiguranik nema pravo da kumulira naknadu iz osiguranja nezgode sa iznosom koji ostvaruje po osnovu naknade štete.²³

b) Pod svotnim osiguranjima podrazumevaju se osiguranja kod kojih je osigurana suma unapred ugovorena, u polisi osiguranja navedena, i koja predstavlja gornju granicu naknade koju isplaćuje osiguravač. Kada su osiguranjem od nezgode ugovoreni osigurani slučajevi koji se mogu realizovati na ličnosti osiguranika, predmetno osiguranje spada u ovu grupu osiguranja. Iz navedenog proizilazi zaključak da je osiguranje nezgode, u pretežnom delu, svotno.

Ukoliko je cilj zaključivanja ugovora obezbeđivanje naknade materijalnih troškova (bolničkih troškova, izgubljene zarade), osiguranje nezgode kategoriše se kao štetovno osiguranje, s ciljem da se pokrije stvarno nastala potreba i, koliko je to moguće, osiguranikova materijalna situacija dovede u stanje koje je postojalo pre štetnog događaja.²⁴

c) Osiguranje nezgode uglavnom se klasifikuje kao dobrovoljno. Međutim, Zakonom o obaveznom osiguranju u saobraćaju²⁵ normirano je kao obavezno osiguranje putnika u javnom prevozu od posledica nesrećnog slučaja (*motor vehicle passenger insurance*). Obaveza zaključivanja ugovora sa osiguravačem stavljena je na teret vlasnicima prevoznih sredstava kojima se obavlja javni prevoz putnika.²⁶ Najniže osigurane sume po jednom putniku utvrđuje Vlada RS, na predlog Narodne banke Srbije.²⁷ Osiguravač, koji je isplatio korisniku osiguranu sumu (u celosti ili delimično), nema pravo da se regresira od lica odgovornog za prouzrokovanu štetu. Međutim, korisnik osiguranja, nezavisno od svog prava na naknadu iz osiguranja, ima pravo da potražuje naknadu štete od lica odgovornog za nastanak nesrećnog slučaja (štetnika i njegovog osiguravača od odgovornosti).²⁸ Naknada iz obaveznog osiguranja putnika ne može se uračunati u naknadu štete koju treba da isplati prevoznik.²⁹ Ako vlasnik prevoznog sredstva ipak nije zaključio ugovor o osiguranju ili ga je zaključio sa društvom za osiguranje nad kojim je pokrenut stečajni postupak, putnik, tj. korisnik osiguranja može zahtevati isplatu

²³ Marović, B., Avdalović, V., *Osiguranje i upravljanje rizikom*, str. 264; Stanišić, S., op. cit., str. 203.

²⁴ Žarković, N., op. cit., str. 41–42.

²⁵ Službeni glasnik RS, br. 51/09 (u daljem tekstu: ZOOS).

²⁶ Član 14, stav 1, 2. i 5.

²⁷ Član 16, stav 1.

²⁸ ZOO, član 948.

²⁹ Jocović, S. (2005). Ugovori u korist trećih lica u osiguranju u: Jovan Slavnić, Predrag Šulejić (urednici) *Osiguranje u svetlu novog zakonodavstva – zbornik radova sa savetovanja*, Palić, Udruženje za pravo osiguranja Srbije i Crne Gore, str. 280.

osigurane sume od garantnog fonda.³⁰ Isti ima pravo da, po isplati osigurane sume, ostvari regresni zahtev od vlasnika motornog vozila koji nije zaključio ugovor o obaveznom osiguranju, za iznos isplaćene naknade, pripadajuću kamatu i troškove postupka.³¹

Sem toga, Zakonom o bezbednosti i zdravlju na radu³² zakonodavac je obavezao poslodavce da zaposlene, radi obezbeđivanja naknade štete, na teret svojih finansijskih sredstava, osiguravaju od povreda na radu, profesionalnih oboljenja i oboljenja u vezi sa radom.³³ Međutim, istovremeno je propustio da normira i krivične sankcije za poslodavce koji ovu svoju zakonsku obavezu ne ispune!

d) Osiguranje od posledica nesrećnog slučaja, svakako, može biti zaključeno kao individualno. Mnogo veći društveni i socijalni značaj ima kolektivno osiguranje, gde obezbeđuju osiguravajuću zaštitu veće grupe osiguranika (predškolska deca, učenici i studenti, članovi različitih udruženja i društava, radnici). Osiguranje se sprovodi za veću grupu lica, uvek poznatu ugovaraču, radi zaštite od rizika koji ugrožava sve članove. Za punovažnost ugovora ne traži se pojedinačni pristanak svakog od osiguranih lica, mada se njime zasnivaju beneficije korisnicima koji nisu ugovorne stranke.³⁴ Osiguranje se zaključuje, po pravilu, i bez prethodno obavljenog lekarskog pregleda (*assurance without medical examination*). Premiju osiguranja mogu plaćati ugovarači osiguranja ili sami korisnici osiguranja, a u slučaju realizacije osiguranog slučaja, osigurana lica imaju pravo da se za naknadu iz osiguranja obrate neposredno osiguravaču. Shodno tome, naknada iz osiguranja isplaćuje se direktno osiguraniku, tj. korisniku osiguranja.

e) U zavisnosti od toga koji je cilj osiguranja, odnosno kome se ima isplatiti osigurana suma, klasifikuju se ugovori o ličnom i ugovori o osiguranju u korist trećih lica. Ukoliko po realizaciji osiguranog slučaja, naknadu iz osiguranja treba isplatiti osiguraniku, radi se o ličnom osiguranju. Kada se radi o osiguranju u korist trećih lica, osiguranik želi da, ukoliko mu se dogodi ugovoreni nesrećni slučaj, naknadom iz osiguranja, koliko je to moguće, obezbedi svoju porodicu ili druga bliska lica koja unapred označi kao korisnike osiguranja.³⁵

³⁰ ZOOS, član 17. stav 2.

³¹ Član 91, stav 2.

³² Službeni glasnik RS, br. 101/05.

³³ Član 53, stav 1 i 2.

³⁴ Jocović, S., op. cit., str. 278.

³⁵ Petrović Z., Petrović T., op. cit., str. 38–39; Petrović, Z. (2005). Ugovor o osiguranju od posledica nesrećnog slučaja (nezgode). Pravni informator (6), str. 32; u nemačkom pravu osiguranik može zaključiti ugovor o osiguranju u svoje ime, a u korist drugoga, sa ili bez imenovanja

2. Rizici i osigurani slučajevi

Rizik je bitan elemenat odnosa osiguranja i u doktrini se najčešće definiše kao „mogućnost nastupanja neizvesnog događaja, koji ne zavisi od isključive volje zainteresovanih lica i čije je osiguranje dopušteno zakonom, javnim poretком i moralom”.³⁶ Zakonodavac ga određuje kao događaj, u vezi s kojim se zaključuje osiguranje, te propisuje da on mora biti budući, neizvestan i nezavisan od isključive volje ugovarača.³⁷ Rizik je opasnost od nastupanja određenog događaja,³⁸ tj. opasnost koja pretil osiguranoj vrednosti, čijom bi realizacijom nastupile predviđene štetne posledice.

U praksi se pojam rizika često identifikuje sa osiguranim slučajem (*insured event*). Međutim, dok je rizik mogućnost nastupanja nekog događaja, kod osiguranog slučaja je došlo do ostvarenja rizika (*occurrence of risk*), jer je potencijalno opasni događaj nastupio.³⁹ Time je uslovna obaveza osiguravača, predviđena ugovorom o osiguranju, pretvorena u безусловnu obavezu ispunjenja ugovorne činidbe. Radi se o događaju, unapred predviđenom ugovorom, čije nastupanje predstavlja realizaciju osiguranog rizika. Mada je on od velikog uticaja na prava i obaveze obe ugovorne strane, njegovo utvrđivanje je ponekad značajno otežano, jer se ne ostvaruje uvek u samo jednom momentu i posledice ne nastupaju odmah posle nezgode. Kako se on može ostvarivati tokom kraćeg ili dužeg vremenskog perioda, da bi bio obuhvaćen osiguranjem, potrebno je da inicijalni događaj sadrži osnovne elemente definisane pojmom osiguranog slučaja.⁴⁰

Ugovorom o osiguranju od posledica nesrećnog slučaja osiguravač se obavezuje da isplati osiguranu sumu, ako za vreme trajanja osiguranja ugovoreni nesrećni slučaj prouzrokuje smrt, invalidnost ili prolaznu nesposobnost za rad osiguranika, kao i da naknadi štetu nastalu usled troškova lečenja i bolničkih dana (ako je prouzrokovano narušenje zdravlja koje indukuje lekar-

osiguranog lica (osiguranje za tuđ račun), s tim da se, u slučaju sumnje, i ako je korisnik imenovan, smatra da osiguranik ne postupa kao zastupnik, već u svoje ime, a za tuđ račun. Kada iz okolnosti slučaja ne proizilazi da je ugovor trebalo da bude zaključen za drugoga, smatra se da je zaključen u sopstveno ime: Zakon o ugovorima o osiguranju Republike Nemačke, BGBl. I S. 2631, par. 43. stav 1–3.

³⁶ Šulejić P., *Pravo osiguranja*, str. 83–84.

³⁷ ZOO, član 898, stav 1.

³⁸ Marović B., op. cit. str. 294.

³⁹ Salaj T. (2006). Pojam, pravna priroda i dejstva ugovora o osiguranju. *Pravo – teorija i praksa* (7–8), str. 38.

⁴⁰ Pak A., op. cit. str. 51.

sku intervenciju) ili ostalih ugovorenih slučajeva regulisanih u dopunskim i posebnim uslovima osiguranja.⁴¹

U skladu s prirodom ove vrste osiguranja, uslovima osiguranja društava za osiguranje pod pojmom nesrećnog slučaja podrazumeva se svaki iznenadni i od volje osiguranika nezavisni događaj koji, delujući uglavnom spolja i naglo na telo osiguranika, ima za posledicu njegovu smrt, potpuni ili delimični invaliditet, prolaznu nesposobnost za rad ili narušenje zdravlja koje zahteva lekarsku pomoć.⁴² Uslovima se, takodje, detaljno utvrđuje šta se smatra, a šta ne nesrećnim slučajem, te obim, ograničenja i isključenja obaveze osiguravača.⁴³ U svakom slučaju, da bi se neki događaj, u smislu osiguranja, mogao smatrati nesrećnim slučajem, potrebno je da on deluje na telo osiguranika, da je iznenađan i nagao, da se radi o spoljnjem uticaju na telo, da je nezavisan od volje osiguranika, kao i da postoji uzročna veza (*causal relationship*) između događaja i posledice.⁴⁴

Osigurani slučajevi koji se, po pravilu, redovno osiguravaju jesu: smrt usled nezgode i/ili trajni (doživotni) gubitak opšte radne sposobnosti – invalidnost. U praksi se još najčešće ugovara i osiguranje za slučaj prolazne nesposobnosti za rad (dnevna naknada), narušenje zdravlja koje zahteva lekarsku pomoć (troškovi lečenja i bolnički dani), a moguće je u okviru iste polise ugovoriti i osiguranje od odgovornosti ugovarača osiguranja prema trećim licima.⁴⁵

⁴¹ Opšti uslovi za osiguranje lica od posledica nesrećnog slučaja (nezgode): „DDOR-a NOVI SAD” a.d.o., član 2, stav 1 i 2, Kompanije „Dunav Osiguranje” a.d.o., član 1, „Delta Generali Osiguranja” a.d.o., član 2, stav 1 i 2; Opšti uslovi za osiguranje nezgode nemačke kompanije „Allianz” (Allgemeine Unfallversicherungs-Bedingungen, 2008), § 1; u grčkom pravu, ako ugovarači nisu drugačije ugovorili, smatra se da osiguranje nezgode pokriva telesne povrede nastale spoljnjim, nasilnim i iznenadnim uzrocima koje osiguranik nije sam prouzrokovao, ukoliko je telesna povreda dovela do privremene ili trajne nesposobnosti, bez obzira da li se radi o delimičnom ili potpunom gubitku radne sposobnosti, smrti ili potrebi bolničkog lečenja: Zakon o ugovoru o osiguranju Republike Grčke br. 2496/97, Službeni list Republike Grčke, br. 87, član 31, stav 1.

⁴² Opšti uslovi naših osiguravača: član 5, stav 1, član 6, stav 1, tj. član 5, stav 1.

⁴³ U tom smislu i: odluke VSRH, br. Rev-410/1994–2 od 31.01.1996. g., Rev-2989/1999–2 od 19.02.2003. g. i Rev-3/2007–2 od 30.01.2007. g., iz obrazloženja: „[...] njegova (je) smrt nastupila kao posledica bolesti (pretrpljeni srčani udar tijekom vožnje), a ne uporabe motornog vozila [...] a zatim je upravo iz tog razloga uslijedilo slijetanje s ceste vozila kojim je upravljao J. T., pravilan je zaključak prvostupanjskog i drugostupanjskog suda, koji prihvaća i ovaj revizijski sud da nisu ispunjene pretpostavke za odgovornost tuženika za štetu [...]” (2011, Jul 10). Preuzeto sa: <http://sudskapraksa.vsrh.hr>

⁴⁴ Marović, B., Avdalović, V., Osiguranje i teorija rizika, str. 110–112; Petrović, Z., Ugovor o osiguranju od posledica nesrećnog slučaja (nezgode), str. 27.

⁴⁵ Mrkšić, D., Petrović, Z. (2004). Pravo osiguranja, Beograd, Fakultet za poslovno pravo, str. 223.

3. Razlika između pravnog pojma invalidnosti i umanjenja opšte životne sposobnosti

U smislu prava osiguranja, pod pojmom „invaliditeta” (*disability*) podrazumeva se trajni (*permanent disablement*), doživotni gubitak opšte radne sposobnosti,⁴⁶ koji je posledica telesne povrede (*bodily injury*) ili narušenja zdravlja (*invasion of health*). Gubitak može biti potpun (*total disability*), kada se osiguraniku isplaćuje celokupna osigurana suma ili delimičan (*partial disability*), kada mu se isplaćuje srazmerni deo osigurane svote.⁴⁷ Veličina gubitka izražava se u procentima, na osnovu tablica invalidnosti (*disability percentage table*). One se mogu razlikovati kod pojedinih osiguravača, ali bitno je da čine deo ugovora o osiguranju, tj. da se uslovi osiguranja na njih pozivaju.⁴⁸ Procenat invalidnosti utvrđuje se, po pravilu, kada se završi lečenje, odnosno kada stepen telesnog oštećenja postane konstantan.⁴⁹

U praksi se, često, identifikuju pojmovi „invalidnost” i „umanjenje opšte životne aktivnosti”. Oštećeni očekuju da se procenat umanjenja životne aktivnosti, utvrđen u parnici za naknadu štete po osnovu osiguranja od odgovornosti, primeni i na invalidnost koja im se treba ustanoviti po osnovu osiguranja od nesrećnog slučaja. Međutim, radi se o bitno različitim fizičkim i duševnim oštećenjima tela i zdravlja i posledicama po život povređenog lica.

Terminološki posmatrano, pod pojmom „životne aktivnosti” u sudskoj praksi se koriste različiti sinonimi, a najčešći je „opšta životna aktivnost”.⁵⁰ Međutim, često se koriste i pojmovi „invalidnost” i „trajno telesno oštećenje”, što je suštinski pogrešno, jer se radi o sasvim drugačijim kategorijama. Nematerijalna šteta zbog pretrpljenih duševnih bolova povodom umanjenja životne aktivnosti nastaje kao akcesorna posledica telesne povrede oštećenog.⁵¹ Prema odredbama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju,⁵² telesno oštećenje postoji kada nastane gubitak, bitnije oštećenje ili znatnija onesposobljenost pojedinih organa ili delova tela oštećenog, što otežava

⁴⁶ Gubitak radne sposobnosti može biti i prolaznog karaktera, privremen, kada se po okončanju lečenja, pogotovo kod lakših telesnih oštećenja, organizam revitalizuje i uspostavlja prvobitna sposobnost za privređivanje i obavljanje ranijih poslova i zadataka.

⁴⁷ Mrkšić, D., op. cit., str. 275.

⁴⁸ Mrkšić, D., Petrović Z., op. cit., str. 223; odluka VSRH, br. Rev-3406/1999–2 od 11.03.2003.g.

⁴⁹ Mrkšić, D., Miloradić, J., Žarković, N., op. cit., str. 242.

⁵⁰ Ovaj termin koristi i Uredba o naknadi šteta na licima, Službeni glasnik RS, br. 34/2010, član 12.

⁵¹ Radovanov, A. (2008). Neka sporna pitanja iz oblasti naknade nematerijalne štete de lege lata i de lege ferenda u: Zdravko Petrović (urednik), Izmena Zakona o parničnom postupku, naknada štete i osiguranje – zbornik radova sa savetovanja, Zlatibor/Beograd, Interneks, str. 69–71.

⁵² Službeni glasnik RS, br. 34/03, 64/04, 84/04, 85/05, 101/05, 63/06, 5/09 i 107/09.

normalnu aktivnost organizma i iziskuje veće napore u ostvarivanju životnih potreba, bez obzira na to da li prouzrokuje invalidnost.⁵³ Osiguranik kod koga telesno oštećenje prouzrokovano povredom na radu ili profesionalnom bolešću iznosi najmanje 30%, stiče pravo na novčanu naknadu za telesno oštećenje,⁵⁴ tj. invalidninu. Ne može se praviti paralelizam između umanjenja opšte životne aktivnosti i umanjene opšte radne sposobnosti (što je, u stvari, invalidnost), jer umanjenje životne aktivnosti predstavlja izgublenu mogućnost delimičnog ili potpunog učestvovanja u aktivnostima dostupnim svim ostalim ljudima, zbog nastupanja invalidnosti, odnosno fizičkih i psihičkih oštećenja pojedinih funkcija posle povređivanja.⁵⁵ Te se posledice pretrpljene povrede reperkutuju u 24-časovnom funkcionisanju povređenog, u svim sferama njegovog života. Stoga je telesno oštećenje znatno uža kategorija u odnosu na umanjenje životne aktivnosti.

Shodno tome, pogrešno bi bilo ne razlikovati umanjenje opšte životne sposobnosti od umanjenja radne sposobnosti, jer se u prvom slučaju radi o moralnoj, a u drugom o materijalnoj šteti.⁵⁶ Naknada se kod svakog od ova dva vida štete dosuđuje na drugi način, na osnovu različitih i sebi svojstvenih, shodnih kriterijuma. U praksi, istovremeno se može dosuditi naknada zbog umanjenja opšte životne sposobnosti i naknada zbog umanjenja radne sposobnosti, u vidu naknade izgubljene zarade (materijalne štete). Za potrebe utvrđivanja invalidnosti, telesna oštećenja izražavaju se u procentima, po medicinskim kriterijumima: određeno oštećenje uvek se razvrstava u odgovarajući, uvek isti stepen i izražava uvek istim procentom, bez obzira u kojem je stepenu i u kojoj meri oštećeni organ bio ili i dalje jeste, stvarno angažovan u raznovrsnim aktivnostima, nezavisno od individualnih karakteristika oštećenog.⁵⁷ Telesno oštećenje jeste šteta u medicinskom smislu i, kao takvo, relevantno za prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja, kao i za odgovornost u krivičnom smislu, ali ne ulazi u građansko-pravni pojam štete i nije relevantno za građanska pravila o naknadi štete. Umanjenje radne sposobnosti može biti samostalan osnov, ali samo pri ostvarivanju naknade materijalne štete zbog izgubljene zarade i drugih prihoda. Ukoliko takvog osnova nema, umanjenje radne sposobnosti ulazi u domen umanjenja životne aktivnosti, kao

⁵³ Član 37, stav 1.

⁵⁴ Član 37, stav 2.

⁵⁵ Ivošević, Z., op. cit., str. 99–100.

⁵⁶ Andrejević, S. (2006). Šteta na radu i u vezi sa radom u: Aleksandar K. Filipović et al. (urednici) *Primena novih zakona – zbornik radova sa savetovanja*, Zlatibor/Novi Sad, Privredna akademija Novi Sad, str. 323.

⁵⁷ Ćurković, M. (2005, Oktobar 24). Ugovor o osiguranju od posledica nesretnog slučaja. *Svijet osiguranja* (2), str. 4. Preuzeto sa: http://osiguranje.com/casopis.asp?text_id=269

vida nematerijalne štete, jer je i radna sposobnost deo te aktivnosti. Dakle, o zahtevu za naknadu nematerijalne štete zbog umanjjenja radne sposobnosti može se odlučivati samo u okviru zahteva za naknadom nematerijalne štete zbog umanjjenja životne sposobnosti.

U pravnom smislu, za naknadu štete od značaja su posledice koje proizilaze iz telesnog oštećenja, a koje se manifestuju kao umanjjenje životne aktivnosti, fizički bolovi, strah, duševni bolovi zbog naruženosti. Mada u praksi sudovi postupaju upravo suprotno, veličina štete izazvane telesnim oštećenjem ne može se adekvatno meriti procentom telesnog oštećenja, već su relevantne samo štetne posledice koje proističu iz telesnog oštećenja.⁵⁸ Nije relevantna povreda ličnog dobra, već samo posledice koje su njom izazvane.⁵⁹ Utvrđivanje procenta telesnog oštećenja povređenog samo je polazna osnova za sagledavanje pojedinačnih posledica koje se tiču umanjjenja životne aktivnosti.⁶⁰ Pri istom stepenu trajnog telesnog oštećenja, oštećena lica mogu imati značajno drugačije posledice po svoju životnu aktivnost. Npr., mlađim osobama se, po pravilu, određuje veća naknada,⁶¹ jer će mlađe osobe duže osećati duševne bolove zbog toga što im je dnevna aktivnost smanjena.⁶² Iz toga proizilazi, da se ne vodi dovoljno briga o starijim osobama, koje imaju slabije zdravstvene mogućnosti prilagođavanja štetnim posledicama, pa samim tim trpe i jače bolove u odnosu na mlađe, zdravstveno lakše prilagodljivije osobe.

Tabele za određivanje procenta trajnog gubitka opšte radne sposobnosti, koje u praksi upotrebljavaju državni organi, osiguravajuće organizacije ili ih sačinjavaju sami veštaci na osnovu ličnog iskustva, mogu poslužiti samo kao ilustracija i jedan od relevantnih parametara, ali one nisu opšteprihvaćene. Pogotovo nisu standardizovane tabele za utvrđivanje umanjjenja životne aktivnosti, po kojima bi se sudovi i osiguravači ravnali, mada je bilo više poku-

⁵⁸ Petrović, Z. (2008). Naknada nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove zbog smrti ili telesne povrede. *Pravni informator* (10), str. 20–23.

⁵⁹ Mrvić – Petrović, N., Petrović, Z., Filipović, A. (2002). *Obavezno osiguranje od autoodgovornosti i naknada štete*, Beograd, Glosarijum, str. 171–174.

⁶⁰ Radovanov A. (2006). Odmeravanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete sa predlogom za utvrđivanje orijentacionih iznosa (tablica) u: Jovan Slavnić, Predrag Šulejić (urednici), *Osiguranje u susret procesu pridruživanja Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji – zbornik radova sa savetovanja*, Palić, Udruženje za pravo osiguranja Srbije i Crne Gore, str. 363.

⁶¹ Zaključak sa savetovanja građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, Vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16.10.1986. god., priredili: Krsmanović T., Marković N. (2000). *Naknada štete*, Beograd, Poslovni biro, str. 239.

⁶² Babić I. (2008). *Nematerijalna šteta i njena naknada* u: Aleksandar Radovanov, Sreto Nogo, Vuksan Lakičević (urednici), *Promene u pravnom sistemu Republike Srbije – zbornik radova sa savetovanja*, Zlatibor/Novi Sad, Privredna akademija i Pravo – teorija i praksa, str. 332.

šaja da se i one naprave.⁶³ Nabranje i opisivanje anatomskih i funkcionalnih gubitaka i oštećenja obično ne predstavlja značajniji problem. Poteškoće nastupaju onda, kada je potrebno ustanovljena oštećenja tela izraziti numerički i u procentima.⁶⁴ Metode koje služe za ocenu invalidnosti, telesnog oštećenja ili umanjena radne sposobnosti ovde nisu primenljive, jer su prilagođene imovinskoj šteti i predstavljaju osnovno merilo njenoj naknadi. I u uporednom pravu ne postoje univerzalne metode, koje bi rešavale ovaj problem, jer su pravni pristupi naknadi nematerijalne štete različiti od države do države.⁶⁵ Stoga se naknada ne može precizno izmeriti, pa je potrebno da je utvrdi sud po slobodnoj oceni, uz sagledavanje svih okolnosti konkretnog slučaja i uz stručnu pomoć veštaka.

4. Stavovi sudske prakse

Ukazaćemo u ovom razmatranju i na dva, potpuno različita, stava naše sudske prakse.

Naime, u jednom štetnom događaju, radnik poslodavca povređen je tako što je NN lice kamenicom razbilo staklo u kancelariji gde se nalazio radnik fizičkog obezbeđenja objekta, pa je isti zadobio telesne povrede u predelu lica. Kako je poslodavac, kod svog osiguravača, osigurao svoje radnike od posledica nesrećnog slučaja, osiguravajuće društvo je isplatilo vanskudskim putem naknadu iz osiguranja za pretrpljenu invalidnost povređenog. Međutim, u sudskom sporu, prvostepeni sud obavezao je i osiguranika i osiguravača na solidarnu naknadu opredeljenih iznosa na ime sva četiri zakonom predviđena vida nematerijalne štete.⁶⁶ Po žalbi osiguravača, drugostepeni sud je presudu preinačio tako što je tužbeni zahtev tužioca odbio u odnosu na osiguravača, uz obrazloženje da materijalno pravo nije bilo pravilno primenjeno, te da je zaključena polisa osiguranja pokrivala tačno ugovorene vidove: smrt usled nezgode, invaliditet i smrt usled bolesti, ali ne i druga potraživanja koja je istakao tužilac prema obojici tuženih.⁶⁷ Navedenu drugostepenu presudu smatramo

⁶³ U npr. Danskoj, primenjuju se tzv. tabele oštećenja koje je izradila Uprava za povrede na radu. Arbejdsskadestyrelsens méntabe (2011, Jul 09). Preuzeto sa: <http://www.ask.dk/da/Selvbetjening/Mentabel.aspx>

⁶⁴ Šćepanović, G., Petrović, Z., Blagojević, M. (2004). Medicinski aspekti veštačenja nematerijalne štete nastale mehaničkim dejstvima u: Zdravko Petrović (urednik,) Aktuelni problemi naknade štete i osiguranja – zbornik radova sa savetovanja, Budva, Intermeks, str. 268.

⁶⁵ Stoga nisu primenljive ni Kanadska neurološka skala, Reislin ili Hamiltonova skala za procenu depresivnosti. O tome više: Petrović, Z., Šćepanović, G. (2005). Povrede u saobraćajnoj nezgodi i veštačenje nematerijalne štete. Izbor sudske prakse (1), str. 23.

⁶⁶ Presuda Opštinskog suda Kovin, P1.br.122/2008 od 19.06.2009. god.

⁶⁷ Presuda Apelacionog suda Novi Sad, GŽ1.br.2827/2010 od 23.03.2011. god.

kao ispravnu i osnovanu, donetu uz pravilnu primenu zakona i uvažavanje pravne prirode predmetne vrste osiguranja.

Međutim, u našoj sudskoj praksi može se naći i suprotan primer. Tako je prvostepenom presudom odbijen tužbeni zahtev mldb. tužioca, učenika osnovne škole, da mu škola i njen osiguravač, solidarno isplate naknadu na ime pretrpljenih fizičkih bolova, duševnih bolova zbog umanjenja životne aktivnosti, te pretrpljenog straha, zbog povrede tokom prijateljske utakmice u fiskulturnoj sali osiguranika (polisa osiguranja učenika pokrivala je sledeće osigurane slučajeve: smrt usled nezgode, trajni invaliditet, dnevnu naknadu, smrt usled bolesti i troškove lečenja, na unapred utvrđene osigurane sume).⁶⁸ Drugostepeni sud je ovu odluku potvrdio, uz konstataciju da traženi vidovi naknade nematerijalne štete nisu pokriveni odredbama ugovora o osiguranju.⁶⁹ Ali, revizijski sud je obe presude preinačio i obavezao i osiguranika i osiguravača da solidarno na ime nematerijalne štete isplate iznos od 600.000,00 dinara, sa pripadajućom z. z. kamatom i troškovima postupka, uz stav da štetni događaj – povreda tužioca predstavlja nesrećni slučaj predviđen uslovima za osiguranje učenika.⁷⁰ Time je najviša sudska instanca poistovetila vanugovornu (deliktnu) i ugovornu odgovornost za štetu, očigledno pogrešno primenila materijalno pravo i predstavila primer kako ne treba suditi. Napravljeni presedan ne bi se smeo koristiti kao temelj sudske prakse i obrazac pravnog mišljenja za presuđivanje u pravnim stvarima sa istim ili sličnim činjeničnim osnovom.

Zaključci

1. U svom najvažnijem aspektu, predmet ove vrste osiguranja su život i zdravlje, tj. lični telesni integritet osiguranika, a rizik osiguranja realizuje se na ličnosti osiguranika. Svrha osiguranja najčešće nije naknada pretrpljene štete, budući da je ljudski život ekonomski nemerljiv, te da nema finansijsku vrednost. Osiguravač je dužan isplatiti sumu osiguranja u unapred ugovorenoj visini, kao protivvrednost uplaćenim premijama osiguranja. Ugovorom se osiguravač obavezuje da isplati naknadu iz osiguranja, ako za vreme trajanja osiguranja ugovoreni nesrećni slučaj prouzrokuje smrt, invalidnost ili prolaznu nesposobnost za rad osiguranika, kao i da nadoknadi štetu nastalu usled troškova lečenja i bolničkih dana ili ostalih ugovorenih slučajeva regulisanih u opštim i posebnim uslovima osiguranja. Imajući u vidu povređeno dobro,

⁶⁸ Presuda Opštinskog suda Novi Sad, P.br.6727/2002 od 23.10.2006. god.

⁶⁹ Presuda Okružnog suda Novi Sad, Gž.br.990/2007 od 19.03.2009. god.

⁷⁰ Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev.br.1897/2010 od 03.11.2010. god.

za očekivati je da će u budućnosti predmetno osiguranje sve više dobijati na značaju, te ga treba što više popularisati i sadržajno obogaćivati.

2. Mada je zakonom normirana obaveza poslodavaca da osiguravaju radnike, u vidu obaveznog osiguranja, propušteno je da se normiraju i sankcije za nesavesne poslodavce koji ovu svoju obavezu prenebregnu. Stoga bi zakonodavac trebalo da upotpuni zakonsku normativu predviđanjem zakonskih kazni, ukoliko se radnicima ne obezbedi adekvatna osiguravajuća zaštita.

3. Imajući u vidu značaj ovog vida osiguranja, veliki broj nesrećnih slučajeva koji se svakodnevno dešavaju, te veliki broj predmeta koji se vode kod osiguravajućih društava, potrebno je posvetiti posebnu pažnju ovom vidu osiguranja ne samo kroz edukaciju korisnika osiguranja, već i u hitnosti rešavanja nastalih sporova kod nadležnih sudova. Pri tom, neophodno je suštinski analizirati svaku pojedinu situaciju i osnove potraživanja ne identifikovati sa drugim, nematerijalnim štetama.

Zoran Ilkić

„DDOR NOVI SAD” a.d.o. Novi Sad

Accident insurance – characteristics and insured events

A b s t r a c t

Accident insurance is specific, because one can claim it if some of insurance cases are accomplished in advance on the most important insurance type-man's personality, i.e. body. The author analyses the most important characteristics of this type of insurance, its common characteristics with other insurance types, as well as differences which are specific. At the same time, insurance law is pointed out, as well as the contents of insurance contract, conditions of insurance agent, and misunderstanding of basic terms in everyday use. Misunderstanding of accident insurance, its false interpretation and application happen even in the high court. There is an example of a case before the court, when the in case of disability, the insurance company was to pay for immaterial damage, which can be claimed only for material damage in this case.

Key words: accident, insured, sum insured, disability

Literatura

1. Andrejević, S., (2006). Šteta na radu i u vezi sa radom u: Aleksandar K. Filipović et al. (urednici), *Primena novih zakona – zbornik radova sa savetovanja*, Zlatibor/Novi Sad, Privredna akademija Novi Sad, str. 323
2. Babić, I., (2008). Nematerijalna šteta i njena naknada u: Aleksandar Radovanov, Sreto Nogo, Vuksan Lakičević (urednici), *Promene u pravnom sistemu Republike Srbije – zbornik radova sa savetovanja*, Zlatibor/Novi Sad, Privredna akademija i Pravo – teorija i praksa, str. 332
3. Blagojević, B., Vrleta, K., (1983). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, II, Beograd, Savremena administracija
4. Ćurković, M., (2005, Oktobar 24). Ugovor o osiguranju od posledica nesrećnog slučaja. *Svijet osiguranja* (2), str. 4. Preuzeto sa: http://osiguranje.com/casopis.asp?text_id=269
5. Danske tabele oštećenja, Uprava za povrede na radu. *Arbejdsskade styrelsens méntabe* (2011, Jul 09). Preuzeto sa: <http://www.ask.dk/da/Selvbetjening/Mentabel.aspx>
6. Ivošević, Z., (2000). Naknada štete i prava oštećenog iz osiguranja u: Nebojša Šarkiće, Nataša Mrvić – Petrović (recenzenti), *Odgovornost za štetu i naknada štete*, Beograd, Glosarijum, str. 101–102
7. Jocović, S., (2005). Ugovori u korist trećih lica u osiguranju u: Jovan Slavnić, Predrag Šulejić (urednici), *Osiguranje u svetlu novog zakonodavstva – zbornik radova sa savetovanja*, Palić, Udruženje za pravo osiguranja Srbije i Crne Gore, str. 280
8. Lowry, J., Rawlings, Ph., (2005). *Insurance Law: Doctrines and Principles*, Oxford/Portland, Hart Publishing
9. Marović, B., (1997). *Osiguranje*, Novi Sad, Financing Centar
10. Marović, B., Avdalović, V., (2006). *Osiguranje i teorija rizika*, Novi Sad, Centar za automatizaciju i mehatroniku i Beogradska bankarska akademija
11. Marović, B., Avdalović, V., (2003). *Osiguranje i upravljanje rizikom*, Subotica, Birografika
12. Marović, B., Žarković, N., (2002). *Leksikon osiguranja*, Novi Sad, „DDOR Novi Sad”
13. Mrkšić, D., (1999). *Osiguranje u teoriji i praksi*, Novi Sad, Alef
14. Mrkšić, D., Miloradić, J., Žarković, N., (2006). *Uvod u osiguranje i životna osiguranja*, Novi Sad, IKP „Zaslon” i Monart
15. Mrkšić, D., Petrović, Z., (2004). *Pravo osiguranja*, Beograd, Fakultet za poslovno pravo

16. Mrvić – Petrović, N., Petrović, Z., Filipović, A., (2002). Obavezno osiguranje od autoodgovornosti i naknada štete, Beograd, Glosarijum
17. Odluke VSRH, br. Rev-410/1994–2 od 31.01.1996.g., Rev-2989/1999–2 od 19.02.2003.g., Rev-3/2007–2 od 30.01.2007.g. i Rev-3406/1999–2 od 11.03.2003.g. (2011, Jul 10). Preuzeto sa: <http://sudskapraksa.vsrh.hr>
18. Opšti uslovi za osiguranje lica od posledica nesrećnog slučaja (nezgode) „DDOR-a NOVI SAD” a.d.o., Kompanije „Dunav Osiguranje” a.d.o. i „Delta Generali Osiguranja”
19. Opšti uslovi za osiguranje nezgode nemačke kompanije „Allianz” (*Allgemeine Unfallversicherungs-Bedingungen*, 2008)
20. Pak, A., (2006). Osiguranje nezgode u austrijskom pravu. *Pravo – teorija i praksa* (1–2), str. 50–59
21. Perović, S., (1995). Komentar Zakona o obligacionim odnosima, II, Beograd, Savremena administracija
22. Petrović, Z., (2008). Naknada nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove zbog smrti ili telesne povrede. *Pravni informator* (10), str. 20–23
23. Petrović, Z., (2005). Ugovor o osiguranju od posledica nesrećnog slučaja (nezgode). *Pravni informator* (6), str. 32
24. Petrović, Z., Petrović, T., (2003). Osiguranje života, Beograd, Glosarijum
25. Petrović, Z., Šćepanović, G., (2005). Povrede u saobraćajnoj nezgodi i veštačenje nematerijalne štete. *Izbor sudske prakse* (1), str. 23
26. Radovanov, A., (2008). Neka sporna pitanja iz oblasti naknade nematerijalne štete *de lege lata* i *de lege ferenda* u: Zdravko Petrović (urednik), *Izmena Zakona o parničnom postupku, naknada štete i osiguranje – zbornik radova sa savetovanja*, Zlatibor/Beograd, Intermeks, str. 69–71
27. Radovanov, A., (2006). Odmeravanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete sa predlogom za utvrđivanje orijentacionih iznosa (tablica) u: Jovan Slavnić, Predrag Šulejić (urednici), *Osiguranje u susret procesu pridruživanja Srbije i Crne Gore Evropskoj Uniji – zbornik radova sa savetovanja*, Palić, Udruženje za pravo osiguranja Srbije i Crne Gore, str. 363
28. Salaj, T., (2006). Pojam, pravna priroda i dejstva ugovora o osiguranju. *Pravo – teorija i praksa* (7–8), str. 32–50
29. Stanišić, S., (2005). O kumulaciji naknade štete i osigurane sume u: Zdravko Petrović (urednik), *Naknada štete i osiguranje – zbornik radova sa savetovanja*, Budva/Beograd, Intermeks, str. 203
30. Šćepanović, G., Petrović, Z., Blagojević, M., (2004). Medicinski aspekti veštačenja nematerijalne štete nastale mehaničkim dejstvima u: Zdravko

- Petrović (urednik), *Aktuelni problemi naknade štete i osiguranja – zbornik radova sa savetovanja*, Budva, Intermeks, str. 268
31. Šulejić, P., (2002). Klasifikacija osiguranja. *Pravni život* (10), str. 959–966
 32. Šulejić, P., (2005). *Pravo osiguranja*, Beograd, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu
 33. Uredba o naknadi šteta na licima, *Službeni glasnik RS*, br. 34/10
 34. Zaključak sa savetovanja građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, Vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16.10.1986.god., priredili: Krsmanović T., Marković N. (2000). *Naknada štete*, Beograd, Poslovni biro
 35. Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu, *Službeni glasnik RS*, br. 101/05
 36. Zakon o obaveznom osiguranju u saobraćaju, *Službeni glasnik RS*, br. 51/2009
 37. Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89 i *Službeni list SRJ*, br. 31/93, 22/99 i 44/99
 38. Zakon o osiguranju, *Službeni glasnik RS*, br. 55/04, 70/04, 61/05, 85/2005, 101/07, 63/09 i 107/09
 39. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, *Službeni glasnik RS*, br. 34/03, 64/04, 84/04, 85/05, 101/05, 63/06, 5/09 i 107/09
 40. Zakon o ugovorima o osiguranju Republike Nemačke, *BGBL. I S. 2631*
 41. Zakon o ugovoru o osiguranju Republike Grčke br. 2496/97, *Službeni list Republike Grčke*, br. 87
 42. Žarković, N., (2008). *Ekonomika osiguranja*, Beograd, Univerzitet Singidunum